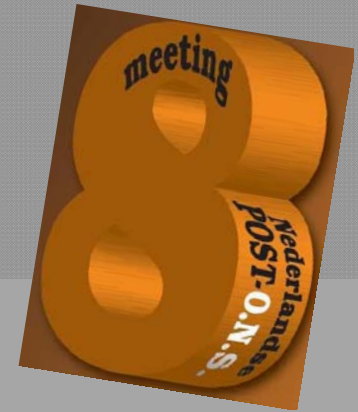

8^e Post O.N.S. Meeting

Complementary & Alternative Medicine

Een zoektocht naar bronnen en bewijs

Ineke Lokker

Verplegingswetenschapper/ Onderzoeker
Erasmuc MC

Het verhaal van Marion

Marion, 44 jaar, met mammaca in de voorgeschiedenis.

Tijdens de laatste controle bleek dat ze uitzaaiingen heeft in haar longen. Inmiddels is ze begonnen met palliatieve chemotherapie op de oncologische dagbehandeling van jou ziekenhuis.

Vandaag heeft ze wat haast want na de kuur heeft ze nog een afspraak in de stad. Via een nieuwe collega hoor je later dat Marion eerder weg wilde voor een afspraak bij de chiropractor. Ze had namelijk sinds kort zoveel last van haar nek.

Op dat moment komt de arts de dagbehandeling op. Ze is op zoek naar Marion, want ze heeft slecht nieuws. Uit de bot-scan van afgelopen week blijkt een botmeta ter hoogte van C4.

Je krijgt Marion zelf niet te pakken en kijkt in het dossier voor informatie over die chiropractor. Er staat echter niets in het dossier vermeld.....

Complementaire en Alternatieve Geneeswijzen (CAM)?

‘CAM is a group of diverse medical and health care systems, practices, and products that are not presently considered to be part of conventional medicine’

CAM definities

Complementaire therapieën

- Gebruik **samen met** reguliere behandelwijzen

Alternatieve therapieën

- Gebruik **in plaats van** reguliere behandelwijzen

Integrative medicine

- Combineert gebruik van reguliere behandelwijzen en evidence based CAM technieken (veiligheid/effectiviteit). Ook wel **integrated medicine** genoemd

Complementaire zorg en CAM

- Internationaal wordt complementaire zorg gezien als onderdeel van CAM
- Nederland maakt onderscheid tussen complementaire zorg enerzijds en complementaire en alternatieve therapieën (CAM) anderzijds

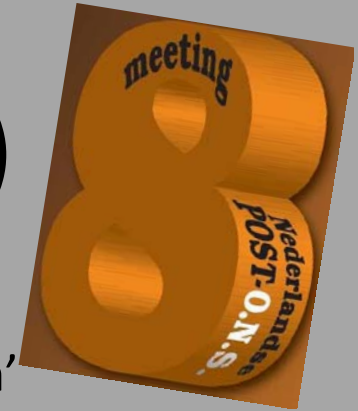
Complementaire zorg

- Bedoeld als ondersteuning van de zorg (care)
- Zorgvragers helpen ontspannen en welbevinden vergroten
- Toegepast binnen reguliere beroepsuitoefening, zoals verpleging/ verzorging

Complementaire en alternatieve therapieën (CAM)

- Vooral gericht op behandelen (cure)
- Toegepast door daarvoor opgeleide therapeuten, zoals homeopaat of natuurgeneeskundig therapeut.

Wat valt eronder CAM? (1)

Onderscheid tussen 'reguliere' en 'niet reguliere' 'behandelwijzen'

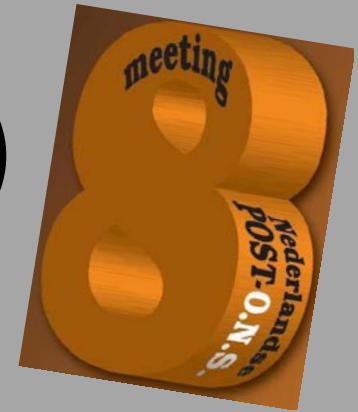
Reguliere behandelwijzen

- Methoden van diagnostiek, preventie en behandeling gebaseerd op kennis, vaardigheden en ervaring die nodig zijn om de artsentitel te behalen en te behouden, die algemeen door de beroepsgroep worden aanvaard en deel uitmaken van de professionele standaard.

Niet-reguliere behandelwijzen

- Methoden van diagnostiek en behandeling die buiten deze omschrijving vallen.

Wat valt eronder CAM? (2)

Natural products / Biologically Based practices

- Kruiden, vitaminen, mineralen, probiotica, ...

Mind-Body medicine

- Meditatie, yoga, acupunctuur, hypnotherapie, ...

Manipulative and body based practices

- Chiropraxie, massage-therapie, reflexologie, ...

Movement therapies

- Feldenkrais methode, Alexander therapie, Pilates

Traditional healers

- Medicijnman, ...

Energy

- Magneet therapie, licht therapie, gi gong, reiki, tai chi .....

Whole medical systems

- Ayurveda, tradit. Chinese geneeskunde, homeopathie, natuurgeneeswijzen, ...

Gebruik van CAM (NL)

- Jaarlijks bezoeken er in Nederland 1 à 2 miljoen zorgvragers een CAM-therapeut
- Het aantal zorgvragers dat dit gedurende enkele jaren ooit deed ligt rond de 3 à 4 miljoen

Kenmerken CAM gebruikers

Geslacht

- Vrouwen twee maal zo vaak als mannen

Leeftijd

- Voornamelijk tussen de 30-60 jaar

Opleidingsniveau

- Meestal een hoog opleidingsniveau

CAM in de oncologie (1)

- Populair onder de oncologische populatie
- Het brengt (mogelijk aanzienlijke) kosten voor de patient zelf met zich mee
- Evidence voor het gebruik van CAM neemt toe
- In verschillende opleidingen binnen de gezondheidszorg neemt de aandacht voor CAM toe

CAM in de oncologie (2)

Zoektocht op PubMed

“complementary and alternative medicine” AND cancer

Limits: last 180 days

37 hits => 13 betrekking op gebruik CAM binnen oncologie

CAM in de oncologie (3)

Patiëntengroep	Land	Gebruik CAM
Prostaatkanker (n= 291)	Ierland	11- 26.4%
Patiënten in een fase 1 kliniek (n= 309)	Amerika	51%
Ovariumcarinoom patiënten tijdens chemo (n= 192)	Canada en UK	<u>44% (52% Canada, 37% UK)</u>
Borstkanker survivors (n= 2562)	Canada	<u>80%</u>
Kankerpatiënten algemeen (n= 100)	Canada	<u>86%</u>
Borstkanker (n= 425)	Korea	57,4%
Prostaatkanker (n= 379)	Amerika	52%
Kinderen met kanker (n= 69)	Jordanië	65,2%
Radiotherapie patiënten (n= 65)	Singapore	86%
Kanker patiënten algemeen (n= 381)	Australië	<u>65%</u>
Kinderen met leukemie (n= 125)	Libanon	<u>15,2%</u>
Borstkanker (n= 846)	Zweden	<u>34,2 – 57,9%</u>
Radiotherapie patiënten (n= 153)	Amerika	<u>95%</u> <u>(spiritual healing/ prayer 62,1%)</u>

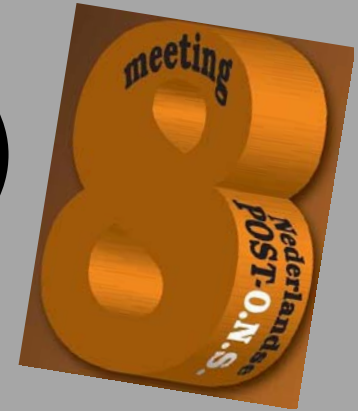
CAM in de oncologie (4)

Uit Europees onderzoek blijkt dat gemiddeld 1 op de 3 patiënten met kanker gebruik maakt van CAM Molassiotis et al., 2005

Onderzoek uit Ierland (n=676) naar CAM gebruik onder kankerpatiënten, vrijwilligers zonder kanker, en zorgverleners toont een gezamenlijke prevalentie van 32,5% voor CAM gebruik (respectievelijk 29,1%, 30,9% en 39,7%) Chang et al., 2011

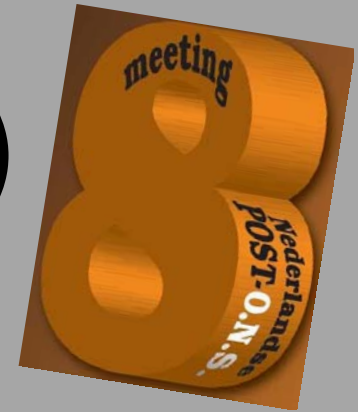
Waarom is CAM populair? (1)

- Kwaliteit van leven (vechten)
- Behoeftte aan controle
- Zoeken naar hoop
- Eerder gebruik/ervaring met CAM
- Health beliefs (gedachten en overtuigingen m.b.t. oorzaak, gevolg en behandeling van klachten)
- Cultuur

**Be Realistic
Plan for a Miracle**

Waarom is CAM populair? (2)

- Optie voor natuurlijke behandeling
- Beschikbaarheid en populariteit van CAM
- Ontevreden over / met reguliere zorg
  - Er kon geen diagnose worden gesteld
  - Onvoldoende effect van de therapie
  - Onprettige bejegening
- Op verwijzing van belangrijke derden
  - Familie, vrienden, arts of andere hulpverlener

Communicatie is erg belangrijk

- Mensen moeten zich bewust zijn van hun rol:
  - Patiënt
  - Oncologie-verpleegkundige
- Cultuur, geloofsovertuiging, leeftijd, eerdere ervaringen met kanker, de ervaringen van vrienden en collega's met kanker
- Wat we weten vs. wat we denken
- Herken en erken persoonlijke vooroordelen (pos & neg)
- Natuurlijk $\neq$ veilig

CAM bespreekbaar?

Bespreek jij als verpleegkundige

CAM gebruik
met je patiënt?

Als je CAM (niet) bespreekt...

Risico's

- Gelijktijdig gebruik van CAM met reguliere behandeling
- Gebruik van CAM therapieën die schadelijk kunnen zijn
- Financiële schade voor de patiënt

Communicatie

- Hoe je het bespreekt heeft gevolgen voor de toekomst
- Je wil niet de deur dicht doen voor de toekomst
- Open vragen stellen

Mogelijke voordelen worden gemist

- Een toenemend aantal CAM-therapieën is inmiddels bewezen effectief

Evidence voor CAM

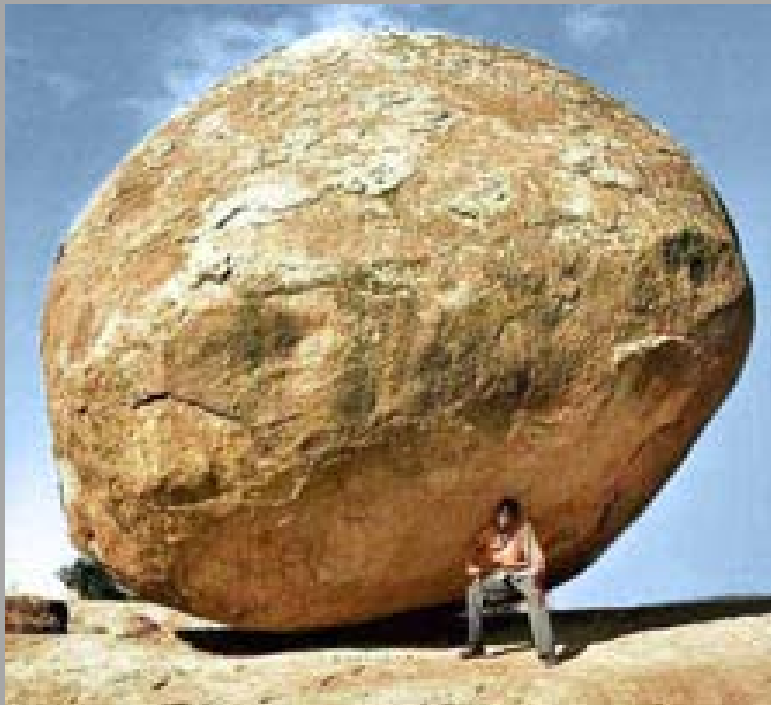
- Memorial-Sloan Kettering Cancer Center Herbs & Botanical Database (<http://www.mskcc.org/mskcc/html/11570.cfm>)
- Natural Medicines Comprehensive Database (<http://www.naturaldatabase.com>)
- The Cochrane Library (<http://www.thecochranelibrary.com>)
- PubMed (<http://nccam.nih.gov/research/camonpubmed>)
- MD Anderson Cancer Center Complementary Integrative Medicine, Education & Resources (<http://www.mdanderson.org/CIMER>)
- NCI Office of Cancer Complementary & Alternative Medicine (OCCAM) (<http://www.cancer.gov/cam/>)
- Natural Standard (<http://naturalstandard.com>)
- American Botanical Council (<http://www.herbalgram.org>)

CAM & Kanker?!

Hoe kun jij als verpleegkundige je patient ondersteunen bij die beslissing?

Wat is een goede beslissing?

A good decision =

an informed (& shared?) decision

SCOPED Framework

- **Situation**
  - Beschrijving van de situatie
  - Voorkeur patient om in beslissing te participeren?
  - Welke kanker-behandelingen zijn gepland?
  - Op welke gebieden wordt nagedacht over CAM?
- **Choices**
  - Welke CAM wordt overwogen?
- **Objectives**
  - Wat is het doel voor dit CAM gebruik ?
- **People**
  - Zijn er andere personen betrokken bij de besluitvorming?
- **Evaluation**
  - Bewijs dat een specifieke CAM veilig kan bijdragen aan de doelstelling?
  - Wat zijn de kosten? (tijd, geld, kennis)
- **Decision**
  - Wat is voor deze patient de beste keuze?

SCOPED: Situation

Carolien de Wit, een 47 jarige perimenopausale vrouw, is 5 maanden geleden gediagnosticeerd met een stadium III mammacarcinoom rechts. Ze heeft hiervoor een mastectomie met sentinel node procedure ondergaan (met 3 positieve klieren) .

Momenteel is ze bezig met chemotherapie (cyclofosfamide, 5-FU en epirubicine). Van de operatie zelf is ze goed hersteld. Haar rechterarm is een klein beetje oedemateus.

Ze heeft de afgelopen maand last gekregen van verschillende klachten; aftern, opvliegers maar ook ernstige vermoeidheid. Ze krijgt steeds meer moeite om goed voor haar 12 jarige zoon te zorgen en naar haar werk te gaan (part-time in een kunstgalerij) . Ze verteld aan jou;”Ik ben zo verschrikkelijk moe de hele tijd. Ik wil ‘s morgens eigenlijk niet eens uit bed komen of ook maar iets doen.”

SCOPED: **S**ituation (vervolg)

David, de man van Carolien, heeft veel tijd gestoken in het zoeken naar informatie op internet. Hij heeft inmiddels 2 therapieën gevonden waarvan hij denkt dat ze kunnen helpen bij de vermoeidheidsklachten van Carolien; Acupunctuur en DHEA (Dehydroepiandrosteron).

Op het borstkankerforum heeft hij gebruikerservaringen over deze therapieën gelezen. Meerdere vrouwen gaven aan dat ze baat hebben gehad van deze therapieën. En het is toch natuurlijk, dus kwaad zal het niet kunnen. De chemo, die is pas schadelijk...

David heeft jaren geleden zelf ook gebruik gemaakt van acupunctuur. Het heeft hem toen goed geholpen bij zijn migraine. Hij is dan ook erg positief over de mogelijkheden van deze therapie. Hij bezoekt het ziekenhuis met een arm vol artikelen en wil hier graag met jou over spreken.

SCOPED: Situation (vervolg)

David, de man van Carolien, heeft veel tijd gestoken in het zoeken

ther

de v

(Del

Op he

ther

geh

het

David

Het

posit

ziekenhuis met een arm vol artikelen en wil hier graag met jou over spreken.

Vragen:

- Zullen acupunctuur en/of DHEA een effect hebben op de vermoeidheid en/of opvliegers van Carolien?
- Is het veilig om DHEA te gebruiken tijdens de chemotherapie?

bij

eze

hebben

d zal

ctuur.

ook erg

at het

SCOPED: Choices

- Acupunctuur

- DHEA (Dehydroepiandrosteron)

SCOPED: Objectives

- Vermindering van de vermoeidheid
- Vermindering van de opvliegers
- Veilig gebruik van DHEA tijdens de chemotherapie

SCOPED: **P**eople

- Echtgenoot, David
- Andere in het sociale netwerk?

SCOPED: Evaluatie Acupunctuur

- Reguleert de stroming van 'chi' (vitale energie)
- Door een naald en/of stroom worden acupunctuurpunten in het lichaam gestimuleerd
- Zorgt voor het vrijlaten van neurotransmitters door zenuwcellen, beïnvloed de hypofyse, en de werking van processen in sommige delen van de hersenen
- Beïnvloed de bloeddruk, het immuunsysteem, en vrijkomen van endorfine

Wees voorzichtig bij neutropene/thrombocytopenie patiënten

SCOPED: Evaluatie Acupunctuur

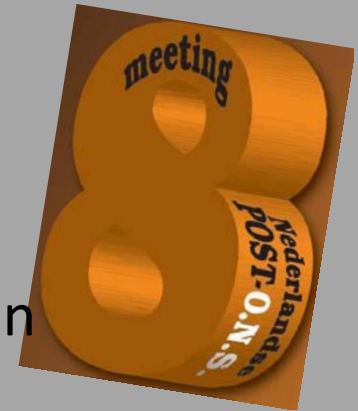
Huidige wetenschap

Gebruik acupunctuur bij:

- Moeilijk controleerbare pijn
- Misselijkheid/braken bij chemotherapie of chirurgie
  - *Acupressure wristband helpt tegen misselijkheid en braken indien deze wordt gedragen op de dag van de chemo*
- Bij opvliegers die niet reageren op medicatie
- Door radiotherapie veroorzaakte droge mond

Meer wetenschappelijk onderzoek is nodig om de effecten van acupunctuur verder te onderbouwen bij: Benauwdheid, vermoeidheid en neuropathie

SCOPED: Evaluatie DHEA

- Hormoon wat wordt uitgescheiden door de bijnieren
- Wordt in het lichaam verder omgezet in testosteron/
oestrogeen
- DHEA is verkrijgbaar als voedingssupplement
- Veranderd de activiteit van CYP450 (betrokken bij de
metabolisering van verschillende medicijnen)
- Bijwerkingen: Acne, toename gezichtsbeharing, alopecia,
schommelingen in bloedsuiker spiegels

SCOPED: Evaluatie DHEA

Huidige wetenschap

- Bij premenopauzale vrouwen kan gebruik van DHEA het risico op borst-, baarmoeder- of eierstokkanker vergroten
- Bevordert tamoxifen resistentie en ziekteprogressie bij borstkanker.

SCOPED: Evaluatie Tips

Afwegen voor de voors en tegens

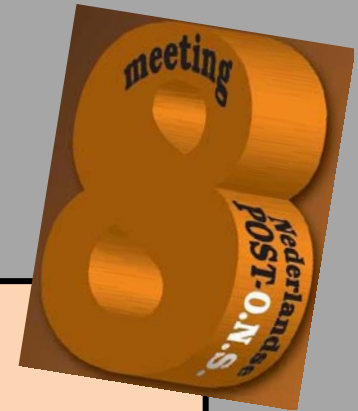
- Wat zijn de doelen van de patient?
- Verwachte voordelen vs. nadelen
- Is er nog iets onbekend over de therapie?
- Invloed op kwaliteit van leven, relaties en gezondheid in het algemeen
- Mogelijkheid om de therapie te ondergaan
- Tijd, kosten, energie, etc.

SCOPED: Evaluation

Carolien	Acupunctuur	DHEA
Vermindering vermoeidheid	✓	?
Vermindering opvliegers	✓	?
Veiligheid	✓	✗

SCOPED: **D**ecisions

Om de vermoeidheid te verminderen

Acupunctuur

Om de opvliegers te verminderen

Acupunctuur

Veilig gebruik van CAM

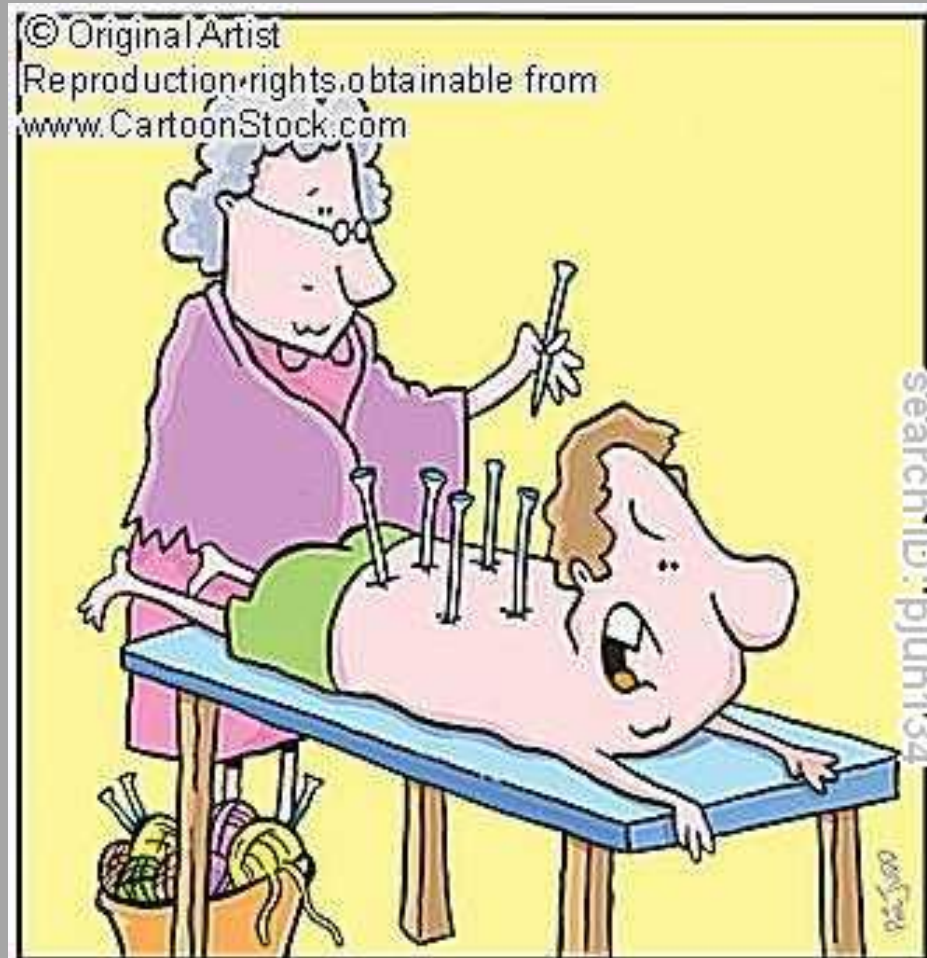
Acupunctuur

Er wordt afgezien van het gebruik van DHEA

Carolien zal met haar arts, verpleegkundige, en dietiste bespreken of er nog andere opties bestaan om opvliegers en vermoeidheid aan te pakken

Goede keuzes maken, moeilijk?

"Exactly which school of acupuncture are you from?"

Vragen?

Zie ook het aankomend nummer van
Oncologica voor een artikel van
Margaret Schot & Marianne Keessen (AVL)
Over CAM en medicatie-interactie

Email: m.lokker@erasmusmc.nl

Literatuur

- Aakster, C.W. . Medische sociologie. 1991 , Wolters Noordhoff: Groningen
- Busch, M., Huisman, A., Hupkens, S., Visser, A. Inleiding Complementaire Zorg. 2006, Maarssen: Elsevier gezondheidszorg.
- Chang KH, Brodie R, Choong MA, Sweeney KJ, Kerin MJ. Complementary and Alternative Medicine use in oncology: A questionnaire survey of patients and health care professionals. *BMC Cancer*. 2011 May 24;11(1):196. [Epub ahead of print]
- Deng, G.E., Cassileth, B.R., Cohen, L., Gubili, J., Johnstone, P.A., et al. Integrative Oncology Practice Guidelines. *J Soc Integr Oncol*. 2007 Spring;5(2):65-84.
- Van Dijk, P. Geneeswijzen in Nederland. Compendium van alternatieve geneeswijzen. Ankh-Hermes: Deventer 2003
- KNMG. Gedragsregel; De arts en niet-reguliere behandelwijzen. 2008 , Utrecht
- Memorial Sloan-Kettering. <http://www.mskcc.org/mskcc/html/69201.cfm> , 2011
- Molassiotis, A., Fernandez-Ortega, P., Pud, D., Ozden, G., Scott, J.A., et al. Use of complementary and alternative medicine in cancer patients: a European survey, 2005 *Annals of Oncology*, 16, 4, 655-663.
- NCCAM. <http://nccam.nih.gov/> , 2011
- NVA (Nederlandse vereniging voor acupunctuur) <http://www.publiek.acupunctuur.nl/>, 2011
- Visser, A., Busch, M. & Wijsmans, M. Complementaire zorg in Nederland: een pleidooi voor implementatie, opleiding, voorlichting en onderzoek. 2004, Forum Complementaire Zorg: Utrecht

Literatuur CAM tabel

1. Butler S, Owen-Smith A, Diiorio C, et al. Use of Complementary and Alternative Medicine Among Men with Prostate Cancer in a Rural Setting. *J Community Health*. 2011 Apr 17. [Epub ahead of print]
2. Naing A, Stephen SK, Frenkel M, et al. Prevalence of complementary medicine use in a phase 1 clinical trials program: The MD Anderson Cancer Center Experience. *Cancer*. 2011 Apr 28. [Epub ahead of print]
3. Helpman L, Ferguson SE, Mackean M, et al. Complementary and alternative medicine use among women receiving chemotherapy for ovarian cancer in 2 patient populations. *Int J Gynecol Cancer*. 2011 Apr;21(3):587-93.
4. Saquib J, Madlensky L, Kealey S, et al. Classification of CAM Use and Its Correlates in Patients With Early-Stage Breast Cancer. *Integr Cancer Ther*. 2011 Mar 7. [Epub ahead of print]
5. Sewitch MJ, Yaffe M, Maisonneuve J et al. A. Use of Complementary and Alternative Medicine by Cancer Patients at a Montreal Hospital. *Integr Cancer Ther*. 2011 Mar 7. [Epub ahead of print]
6. Kang E, Yang EJ, Kim SM, et al. Complementary and alternative medicine use and assessment of quality of life in Korean breast cancer patients: a descriptive study. *Support Care Cancer*. 2011 Jan 28. [Epub ahead of print]
7. McDermott CL, Blough DK, Fedorenko CR, et al. Complementary and alternative medicine use among newly diagnosed prostate cancer patients. *Support Care Cancer*. 2010 Dec 1. [Epub ahead of print]
8. Al-Qudimat MR, Rozmus CL, Farhan N. Family strategies for managing childhood cancer: using complementary and alternative medicine in Jordan. *J Adv Nurs*. 2011 Mar;67(3):591-7. Epub 2010 Nov 30.
9. Wong LC, Chan E, Tay S, Lee KM, Back M. Complementary and alternative medicine practices among Asian radiotherapy patients. *Asia Pac J Clin Oncol*. 2010 Dec;6(4):357-63.
10. Oh B, Butow P, Mullan B, Beale P, et al. The use and perceived benefits resulting from the use of complementary and alternative medicine by cancer patients in Australia. *Asia Pac J Clin Oncol*. 2010 Dec;6(4):342-9. Epub 2010 Oct 26.
11. Naja F, Alameddine M, Abboud M, et al. Complementary and alternative medicine use among pediatric patients with leukemia: the case of Lebanon. *Integr Cancer Ther*. 2011 Mar;10(1):38-46. Epub 2010 Nov 8.
12. Hietala M, Henningson M, Ingvar C, et al. Natural remedy use in a prospective cohort of breast cancer patients in southern Sweden. *Acta Oncol*. 2011 Jan;50(1):134-43. Epub 2010 May 25.
13. Rausch SM, Winegardner F, Kruk KM, et al. A. Complementary and alternative medicine: use and disclosure in radiation oncology community practice. *Support Care Cancer*. 2011 Apr;19(4):521-9. Epub 2010 Mar 25.